

ATATÜRK, ORTADOĞU VE FİLİSTİN

Yrd.Doç.Dr.Sait YILMAZ*

Ortadoğu bugünkü şeklini Osmanlı İmparatorluğu'nun bölge üzerindeki gücünü kaybetmesi ve İngiltere ile Fransa'nın daha sonra da Amerika'nın bölge üzerinde etkin rol alması ile aldı diyebiliriz. Orta Doğu coğrafyasındaki ülkelerden bazıları o dönemdeki isimleri ile var olurken bazıları sonradan ulus-devlet yapısını kazanmışlar ve daha çok petrole dayalı hegemonik güç paylaşımlarının sonucu suni haritalar dâhilinde yeni devletler olarak ortaya çıkmışlardır. Bu statüko İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin bölgeye girmesi ve kontrolü alması ile İsrail'in kurulması hariç hiç değişmeden devam etmiştir. Osmanlı'nın çöküşü ile Batılı ülkelerin ekseninde oluşturulan suni devletlerin çoğu artık tarihsel anlamda kendilerine şekil veren aşiret hayatı ve güçlü aile yapıları ile ayakta kalmakta zorlanmakta, kâğıttan kaleler gibi birer birer yıkılmaktadırlar. Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerin Osmanlı toprağı olan Filistin'i işgalinde Arapların önemli katkısı oldu ve Osmanlı, Araplar tarafından Ortadoğu'nun pek çok yerinde olduğu gibi bu topraklarda da arkadan vuruldu. 1918 yılında, İngilizlerin Suriye içlerine ilerlemesine karşı koymaya çalışan Mustafa Kemal, bir yandan İngilizlerle mücadele ederken, diğer yandan Arap silahlı çeteleriyle mücadele etmek zorunda kaldı.

Ortadoğu ve Yabancı Güçler

Ortadoğu, 16. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın yayılmasıyla iki taraflı bir kıskacın ortasında kısıtılmıştır. Kuzeyden Ruslar, Osmanlı ve İran'ı sıkıştırırken, Batı Avrupalılar da Afrika'nın etrafından dolaşarak Akdeniz'i aşip Arap dünyasına ulaşmışlardı. 16. yüzyıla kadar *haçlılık* zihniyeti ile hareket eden Batı dünyasının politikalarına önce 15. ve 17. yüzyıllarda ortaya çıkan *sömürgecilik* anlayışı daha sonra *emperyalizm* düşüncesi egemen olmuştur. Hindistan'ı ele geçirdikten sonra Osmanlıya ilgisi artan İngiltere, 1878 Berlin Antlaşması ile Osmanlı'nın iç işlerine müdahale edecek hükümler oluştururken kısa süre sonra Kıbrıs'a yerleşti, Mısır'ı ele geçirdi ve Ermeni, Kürt ve diğer dini ve etnik meselelere el atarak bozuculuk alanında Rusya'nın da önüne geçti¹. Ortadoğu'dan Osmanlı'nın tasfiye sürecini başlatan; İngiliz politikalarının etkisine kapılan Mekke Şerifi Hüseyin ile İngiltere'nin Mısır Yüksek Komiseri McMahon arasındaki mektuplaşmalardır. Hüseyin'e bağlı kabilelerin 10 Haziran 1916'da Mekke'deki Osmanlı garnizonuna saldırısı ile Arap ayaklanması başlamıştır. İngilizlerin oyununa gelen Şerif daha sonra kaçtığı Kıbrıs'ta öldü.

Filistin'e yoğun göçlerin başladığı dönemde Museviler, 30 milyon sterlini bulan tüm Osmanlı borçlarını Filistin'e karşılık tasfiye etme ve ödeme girişiminde bulundular. Hiç olmazsa Hayfa dâhil Akkâ sancağını istediler. Fakat Osmanlı yetkilileri, buna karşılık, Yahudi girişimcilere ekonomik bazı imtiyazlar verebileceklerini, ama asla Filistin'i vermeyeceklerini söylüyorlardı. Washington'daki Osmanlı Büyükelçisi Ali Ferruh Bey, 24 Nisan 1899'da bir

* İstanbul Aydın Üniversitesi , saityilmaz@aydin.edu.tr

¹ Ömer E. Kürkçüoğlu: *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1978, s.27-28.

Amerikan gazetesine verdiği demeçte “*Ceplerimize milyonlarca altın doldursalar, hükümetimiz Arap memleketlerinin hiçbir bölümünü satmak niyetinde değildir*” diyordu². 5 Mart 1883’de çıkarılan kanun ile diğer ülkelerde yaşayan Musevilere Osmanlı ülkesinde taşınmaz mal satın almaları yasaklandığı halde, Osmanlı vatandaşı olanlara herhangi bir yasak getirilmiyordu. Bu nedenle yerli Musevilere Siyonist örgütlerce para verilerek, bölgede önemli bir toprak parçasının satın alınması sağlanıyordu. Örneđin Romanya ve Rusya göçmeni Yahudilerin Osmanlı ülkesinde, özellikle Filistin’de iskânları, Filistin’e girmeleri ve burada arazi satın almaları yasaklandığı halde, bazı devlet görevlileri özel çıkar ve menfaatleri için bu emre uymamışlardı.

Resim 1: Mekke Şerifi Hüseyin

2. Dünya Savaşı’na kadar Ortadoğu’nun pek çok yeri Fransa ve İngiltere’nin mandasında kaldı³. İngiltere, Şerif Hüseyin’in oğullarından Abdullah’ın denetiminde 1921’de Ürdün’ü kurarken, Emir Faysal’ı da İngiliz mandası olması kararlaştırılan Irak’ın başına getirdi⁴. Irak 1932’de, Suudi Arabistan 1932’de, Mısır 1936’da, Suriye 1945’de, Cezayir 1962’de İngiltere ve Fransa’dan sözde bağımsızlıklarını kazandılar. Ancak, İngiltere ve Fransa bu devletlerdeki kontrollerini kendi yerleştirdikleri Krallar ve rejimler vasıtası ile devam ettirdiler⁵. II. Dünya Savaşı sırasında ABD ile İngiltere arasında Suudi Arabistan’ın denetimi konusunda bir çekişme yaşandı. ABD, İngiliz stratejisine devraldı ancak buna çevre devletler denilen şeyi ekledi. Arap olmayan bu devletler (Türkiye, 1967 yılı sonrası İsrail ve devrim öncesi İran) sözde polis veya jandarma rolü oynayacaktı. Ortadoğu’nun yeni efendisi ABD’nin Arap dünyasına yönelik politikası büyük ölçüde bölgedeki statükonun korunmasının kendi çıkarlarına en iyi hizmet edeceği yönündeydi. Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün, Bahreyn, Kuveyt ve Fas gibi ülkeler ABD ile iyi ilişkiler içinde idi. ABD’nin bu dönem boyunca bölge ile ilgili çıkarları petrolün

²) Mim Kemal Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar*, İstanbul 1991, 3. Baskı, Çağ Yayınları, 91

³ Nihat Ersin: *Orta Doğu Savaşlarının Perde Arkası*, Gündem Yayınları, İstanbul, 2003, s.13.

⁴ William L. Cleveland: *A History of the Modern Middle East*, Westview Press, San Fransisco, 1994, p.149-151.

⁵ Ramazan Gözen: *Orta Doğu’da Güç Dengeleri*, Edt. İdris Bal, 21.Yüzyılda Türk Dış Politikası, 3. Baskı, AGAM, Ankara, 2006, s.675.

serbest akışının korunması, İsrail'in güvenliği, serseri devletlerle mücadele, terörizmle savaş ve Soğuk Savaş süresince bölgede Sovyet nüfuzunun kontrol altına alınmasını kapsamaktaydı.

11 Eylül saldırıları, ABD'nin Orta Doğu politikası için de yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Orta Doğu, bugün ABD etkinliğinin en fazla hissedildiği ve kendine göre dönüşüm projesi uyguladığı bir bölgedir. Sadece Amerika ve İsrail değil, bütün Batılı güç merkezleri, İslam dünyasının dönüştürülmesi ve olası meydan okumasının önlenmesi konusunda hemfikirdir ve ortaya pek çok proje sürülmüştür. Irak harekâtı sonrası 'demokratikleştirme' iddiası Washington'un Ortadoğu'da sürdürdüğü hegemonya mücadelesinin başlıca ideolojik bahanesi haline gelmişti. Obama dönemi ise demokratikleştirmenin daha yumuşak araçlarla (Yeni İdealizm) ve daha derinden uygulanmasını öngörmektedir. ABD için Ortadoğu'nun demokratikleşmesinin önündeki en büyük engel demokrasiyi getirmeye kalktığınızda 'kötü adamlar'ın seçimleri kazanma ihtimalidir. Bu yüzden artık demokrasi değil "insan hakları" ve "özgürlük" gibi kavramlar tercih edilmektedir.

Atatürk ve Ortadoğu

1920 yılında İngiliz ve Fransızların gerçek yüzü ortaya çıkınca sözde Arap devletlerinin başına kukla olarak getirilen krallar Atatürk ile temsilcileri vasıtasıyla temasa geçtiler. Nitekim Irak, dolayısıyla Musul ve Kerkük konusu Cumhuriyetin ilk Meclislerinde özellikle 'TBMM Gizli Celseleri'nde en önemli bir yer almıştı. Mustafa Kemal Paşa, bu gizli celselerden birinde konuyu Ortadoğu'ya getirerek Arap ülkelerinin Osmanlı dönemindeki tavrını dile getirmişti⁶. "*Suriye halkı ve Irak halkı yani Arabistan 1914 tarihinden evvel aynı sınır dâhilinde bulunduğumuz zamanlarda cümlemizce malumdur. Devleti Osmaniyenin bir parçası olmaktan fevkalade müşteki ve müstakil olmak gayesini takip ediyorlardı. Bu sonucu elde edebilmek için maatteessüf hepimizi birden imhaya tevessül eden düşmanlarla teşriki mesai ettiler. Lakin Harbi Umumi'nin (Birinci Dünya Savaşı) neticesini gördükten sonra pek büyük bir hataya düştüklerini gördüler. Bir kısmı kendi dâhillerinde müstakil olmak fakat yine bir şekilde Camiai Osmaniye dâhilinde bulunmak cihetini düşündüler. Diğer bir kısmı daha ileriye gitti. "Bize istiklalın lüzumu yoktur. Biz halifemiz ve padişahımıza bağlı olarak Camiai Osmaniye dâhilinde bulunacağız dediler."*

Mustafa Kemal'in bu isteklere anında 'Evet' demediği şu ifadede yer alıyor: "*Biz, her şeyden önce kendi istiklalimizi temine çalışıyoruz. Ondan sonra birleşmemiz için hiçbir mani kalmaz.*"⁷ Atatürk'ün bu sırada (1920-21) Milli Mücadele alanını genişletip. Anadolu'dan taşması siyasi ve askeri açıdan mümkün değildi. Osmanlı'nın külleri üzerinden doğan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin bu dönemde yapacak pek çok işi vardı. Öncelikle yapılması gereken yeni Türk devletinin yaşaması ve gelişmesi için siyasi, ekonomik ve

⁶ TBMM Meclis Tutanağı: Açılış Saati: 4.05, Reis: Şerif Bey, Katipler: Cevdet Bey Kütahya, Muhittin Baha Bey Bursa, 1920.

⁷ Suphi Saatçi: *Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı*, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezi Kurma ve Geliştirme Vakfı, 1996, s.212.

sosyal alanlarda gerekli tedbirlerin alınması idi. Dış politikada ise Ankara'nın 'Misak-ı Milli' sınırlarını korumaktan başka bir düşüncesi olamazdı. Bu nedenle 'Misak-ı Milli' içinde kabul edilen Musul-Kerkük sorunu öncelikli idi. Arapların tutumu ile ilgili olarak İsmet İnönü'nün Lozan görüşmelerindeki tespiti de dikkate değer⁸; *"Arap heyetleri, Lozan'da kendi isteklerini müttefiklerle temas ederek, konuşarak istiyorlardı. Müttefikler taleplerini kabul etmeyince, "Bize de Türk'ler gibi muamele ediyorlar" diye şikâyet ediyorlardı. Nihayet bu Arap heyetleri, Lozan'da bana müracaat ettiler."*

Resim 2: Irak Kralı Faysal Paris Barış Kongresinde (1919) (Sağ gerisinde İngiliz Casusu Lawrence)

Atatürk'ün dış politika gündemi Lozan'dan geriye kalan ve çözülemeyen çok ciddi sorunlar nedeniyle oldukça yoğundu. Bu sorunların başında İngiltere ile Musul, Fransa ile Osmanlı borçları ve Hatay sorunu, Yunanistan ile Etabli (halkların değişimi) konuları gelmekteydi. Bu sorunların hepsi Atatürk'ün gerçekçi ve barışçı tutumu ile savaşa gerek kalmadan çözülmüşken, bir yandan yeni Türkiye Cumhuriyeti inşa edildi. Bu dönem yeni Türkiye Cumhuriyeti daha çok Avrupa'da yaklaşmakta olan yeni savaş tehlikesine odaklanmış, Ortadoğu ile ilgisi daha çok Lozan sonrası konular ile sınırlı kalmıştı. 1937 yılı Temmuz ayı içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin oturumunda Filistin sorunu gündeme geldi. İngiliz manda yönetimi altında bulunan Filistin'de Araplar ve Yahudiler arasında sürüp giden çatışmalar, kanlı olaylar sonrası İngiltere'nin bölgeye gönderdiği Lord Peel'in hazırlamış olduğu Filistin'in Araplar ve Yahudiler arasında paylaşımını esas alan plan uygulanmak isteniyordu.

Atatürk ve Filistin

Atatürk, yıllar önce Osmanlı ordusunun bozulması ile sonuçlanan ve kendisinin de yer aldığı savaşlar sonrası yüz binlerce askerini kaybettiği

⁸ İsmet İnönü: *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1987, s.122.

Filistin yöresindeki yeni yapılanma ile ilgileniyordu. Hindistan'da İngilizce olarak yayınlanan Bombay Chronicle gazetesi, Atatürk'ün TBMM'de yaptığı bir konuşmaya dayanarak devletin resmi yayın organı özelliğindeki Hakimiyeti Milliye gazetesindeki kaynak göstererek bir haber hazırlamıştı. Bahsi geçen gazete haberinde Atatürk'e atfen verilen sözleri şöyledir;

“Arapların Avrupa siyasetine nüfuz edemeyip bu sözde istiklal kelimesine inandıkları ve bu uğurda Arap memleketlerini Avrupa emperyalizmine esir kıldıkları çok şayanı teessüftür. Arapların arasında mevcut olan karışıklığa ve hoşnutsuzluğu kimse bizim kadar bilemez. Biz vakıa birkaç sene Araplardan uzak kaldık. Fakat şimdi kendimize kâfi derecede güvenip ve kudretimizi bildiğimiz için İslamiyetin mukaddes yerlerini Musevilerin ve Hristiyanların nüfuzunun altına girmesine mani olacağız. Binaenaleyh şunu söylemek istiyoruz ki buraların Avrupa emperyalizminin oyun sahası olmasına müsaade etmeyeceğiz. Biz şimdiye kadar dinsiz ve islamiyete lakayt olmakla ittiham edildik. Fakat bu ittihamlara rağmen peygamberin son arzusunu yani mukaddes toprakların daima İslam hakimiyetinde kalmasını temin için kanımızı dökmeye hazırız. Cedlerimiz Selahattin'in idaresi altında, uğrunda hristiyanlarla mücadele ettikleri topraklarda yabancı hakimiyet ve nüfuzunun tahtında bulunmasına müsaade etmeyeceğimizi beyan edecek bugün, Allahın inayeti ile kuvvetliyiz. Avrupa bu mukaddes yerleri temellük etmek (sahibi olmak) için yapacağı ilk adımda bütün İslam âleminin ayaklanıp icraata geçeceğine şüphem yoktur⁹”

İngiltere bu dönemde manda yönetimi ve askeri işgal altında bulundurduğu Filistin topraklarında Araplar ve Yahudiler arasında sürüp giden çatışmaların önlenmesi için her iki tarafın da razı olacağı bir toprak paylaşımı ve göç planının esaslarını belirlemek istemişti. Filistin'de “Arap Devleti” kurulacak, Hristiyanlık, Yahudilik ve İslamiyetin kutsal kenti Kudüs ve civarı İngiliz manda yönetimi altında ama uluslararası garanti altında olacaktı. Kudüs'ten Batıya doğru dar bir koridor açılarak Akdeniz ile bağlantı kurulacaktı. Galile gölü ve batısında kalan Hayfa ve biraz daha güneye sarkan Telaviv bölgesinde Yahudi Devleti kuruluyordu. Diğer topraklar Araplara bırakılıyordu. İngiliz Parlamentosu tarafından görevlendirilen Lord Pell, Filistin'deki Haim Weizman başta olmak üzere Yahudi siyasi önderlerle görüşmüş, Kudüs müftüsü başta olmak üzere Arap siyasi liderlerinin de görüşlerini almıştı.

Atatürk'ün Lord Peel'in Filistin'i paylaşım planına sert tepki göstermesinin asıl sebebi İngiltere Parlamentosunda yapılan gizli oturumlarda Filistin'de “göç ve mübadele” uygulamasının istenmesiydi. Peel planına göre Yahudilere verilecek topraklarda yaşayan Arapların topraklarını en kısa sürede satmaları isteniyordu. Ana hatları ile Yahudi topraklarından 225 bin Arap göç edecek, bunun karşılığında sadece 1.250 Yahudi topraklarını terk edecekti. Atatürk, İngiltere'nin Lord Peel eliyle hazırlattığı planın tehlikelerini fark etmiş ve gerekirse “Batılı emperyalistlere ve

⁹ M.Kemal Atatürk (27.7.1937), Belgenin aslı Türkiye Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, İçişleri Bakanlığı, Matbuat Umum Müdürlüğü, 030-10-266-793-25'no'lu dosyada bulunmaktadır.

işbirlikçilerine karşı topluca savaş açabileceği” uyarısında bulunmuştu. Atatürk’ün Filistin konusundaki bu görüşünü beyan etmesi 1937 yılına denk geliyordu. 1938 yılında ise Atatürk hayatta değildi. Yıllar sonra 1948 yılında İngilizler Filistin’den çekilirken İsrail Devleti kurulduğunda ilk tanıyanlar arasında Türkiye de vardı.

Resim 3: 1. Dünya Savaşı Irak Cephesinde Türk Birlikleri

Son yıllarda Türkiye ile İsrail arasında artan gerilim sonrası Atatürk’ün yukarıdaki sözleri hatırlandı ve çeşitli şekillerde yorumlandı. Atatürk’ün sözleri, onun dış politika prensipleri ve uygulamaları dâhilinde incelendiğinde bu sözlerden ideolojik bir anlam çıkarmak yerine şu sonuçlar varmak mümkündür;

- Türkiye, bir dönem Arap dünyasından (diğer sorunları nedeni ile) uzak kalmış ama kopmamıştır. Türkiye’nin bir bütün olarak Ortadoğu coğrafyası ile tarihi ve kültürel bağları devam etmektedir.

- Atatürk bir bütün olarak Kurtuluş Savaşı’nı yabancı işgaline ve emperyalizme karşı vermiştir. Bu anlamda Ortadoğu’nun da Avrupa emperyalizminin oyun sahası haline gelmesine karşıdır.

- Her ne kadar Araplar tarafından dinsiz ve İslamiyet’e lakayt olarak görülsek de, kültürümüzün en önemli parçası olan dinimizce kutsal olan yerlerin İslam hâkimiyetinde kalmasını temin için gerekirse savaşıyoruz.

- Artık Türkiye Cumhuriyeti kuvvetlidir ve Avrupa emperyalizmine karşı bu mukaddes yerlerin korunması için İslam âleminin bir bütün olarak ayaklanmasını desteklemektedir.

Atatürk’ün Filistin konusuna ve bir bütün olarak İslam dünyasına yaklaşımı İslamcı bir anlayışın tezahürü değil, onun tıpkı Orta Asya’da yaşayan Türklerin geleceğine olan bakışı gibi tarihi bağlarımızın ve ortak bağlarımızın olduğu coğrafyalara ilişkin yabancı güçlere ve emperyalizme karşı koyma hedefinin bir tezahürüdür. Bugün de bu bölgelerdeki ülkelerin temel sorunu demokrasi ve ekonomi olmaktan çok bunların temelinde yatan

Batı varlığı ve müdahaleciliğidir. Atatürkçü dış politika hayaller ve idealler peşinde değil, gerçekçi ve ülke çıkarları önceliklidir. Dış politikada yabancı güçlere değil, kendi gücümüze dayanmak, Misak-ı Milli içinde kalmak ve eşit ilişkiler kurmak esastır. Filistin'in içindeki ve etrafındaki dengeler ise Atatürk'ten beri oldukça değişmiştir. Filistin kendi içinde iki farklı ve düşman tarafa sahiptir. Bir tarafta Batı Şeria'ya hükmeden Fetih hareketi, diğer tarafta Gazze Şeridi'ni yöneten Hamas örgütü. Aralarındaki düşmanlığın ana kaynağı ideolojiktir. Hamas için Filistin'in bağımsızlığı sadece milliyetçi değil dini bir zorunluluktur.

Sonuç Yerine

Filistin'in kendi içinde bölünmüş hali Arap ülkelerinin tutumlarını da etkilemiştir. Geline aşamada İsrail'in bağımsızlığını istemediği Gazze'nin ablukası Fetih'in açıktan desteklediği, Mısır'ın işbirliği yaptığı, Ürdün ve Suriye'yi ferahlatan bir oluşumdur. Türkiye'nin burada taraf olsun ya da olmasın Arap dünyasında bulacağı ne siyasi ne de askeri bir müttefik vardır. İsrail'i ablukası sivil halkı hedef aldığı için haksızdır ve Gazze Şeridi'nde yaşayan insanlara mutlaka yardım götürülmelidir. Bölgedeki barışa engel teşkil eden gerçek sorun, ABD'nin Ortadoğu'daki çıkar politikaları, İsrail'in Filistin, Suriye ve Lübnan topraklarındaki işgalidir. İsrail'in Filistin topraklarındaki yeni yerleşim merkezleri kurmayı sonlandırması ve bağımsız Filistin devletinin varlığını tanınması çözüme giden en kısa yolun anahtarı olacaktır. Türkiye bölgede taraf olmak yerine Atatürkçü anlayış çerçevesinde, Filistin'in haklı davasını siyasi ve ekonomik alanlarda desteklemeli, sorunların temelinde yatan yabancı güçlerin emperyalist tutumlarına karşı realist politikaya dönmelidir.